

Östergötlands byggnadsminnen Lägesammanställning 2010

Förord

Östergötlands 129 byggnadsminnen har mycket att berätta om länets historia. Bland de skyddade byggnaderna i länet finns både herrgårdar från stormaktstiden och idrottsanläggningar från 1920-talet. Till byggnadsminnena hör tidiga industrianläggningar, som Häfla hammarsmedja, men också modern arkitektur som Sverre Fehns Nordenvilla i Norrköping. De representerar olika tider, samhällsförhållanden och enskilda personer. Genom att byggnadsminnena bevaras, vårdas och tillgängliggörs kan vi ta del den historia de berättar.

Länsstyrelsen ansvarar för tillsyn över att byggnadsminnena tas tillvara enligt det speciella skydd som gäller för varje anläggning. Vi arbetar också med att sprida kunskap och information om denna del av kulturarvet.

Inom ramen för projektet *Östergötlands byggnadsminnen* har en lägessammanställning gjorts för dessa byggnader och miljöer. En viktig del har varit att få en överblick på de individuella skyddsbestämmelser som gäller för varje anläggning. Samtidigt har en bedömning av bl.a. tillgänglighet gjorts. Denna rapport presenterar sammanställningens resultat.

Sammanställningen har tagits fram av handläggare John Carlsson med t.f. länsantikvarie Jan Eriksson och byggnadsantikvarierna Per Jernevad och Cecilia Lindqvist som projektgrupp. Flera av länets kommuner samt Östergötlands länsmuseum har bidragit med uppgifter. Denna del av projektet *Östergötlands byggnadsminnen* har delvis finansierats med kulturmiljövårdsmedel via Riksantikvarieämbetet.

Det är Länsstyrelsens förhoppning att denna rapport ska bidra till att utveckla arbetet med byggnadsminnena i Östergötland.

Linköping i januari 2011

Jan Eriksson
T.f. Länsantikvarie

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	4
1. BAKGRUND	5
2. SYFTE	5
3. METOD	6
4. RESULTAT	7
BYGGNADSMINNESBESLUTEN	7
<i>Skyddsbestämmelserna</i>	7
<i>Historik, beskrivning och motivering</i>	9
BYGGNADSMINNESÄGARNÄ	11
TILLGÄNGLIGHET	11
BEDÖMNING AV TILLSYNSBEHOV	13
IT-FRÅGAN	14
5. SLUTSATSER OCH REFLEKTIONER	16

Bilaga: Förteckning över Östergötlands byggnadsminnen 2010

Foto: Göran Billeson (framsidan)
Länsstyrelsen (s 10)

Sammanfattning

Länets byggnadsminnen har kommit till från 1960-talet och fram till idag. Deras skyddsföreskrifter har utformats på olika sätt och med tiden har synen på byggnadsminnesskyddet förändrats. Hos de äldre besluten finns brister både i själva skyddsbestämmelserna och i texter som förklarar och motiverar det kulturhistoriska värdet. Enligt Länsstyrelsens bedömning behöver ungefär en tredjedel av dessa beslut revideras på en eller flera punkter.

Byggnadsminnena ägs och förvaltas av många olika aktörer. En stor del används som privatbostäder medan andra har en funktion som offentliga byggnader. Vissa byggnadsminnen är speciellt anpassade för att tillgängliggöra deras kulturhistoria. En hel del fungerar som museer eller besöksmål. Få av byggnadsminnena är helt otillgängliga för allmänheten men många kan bara upplevas till sitt yttre eller på avstånd.

Den sammanställning som Länsstyrelsen har gjort ska bl.a. ligga till grund för det fortsatta tillsynsarbetet. Arbetet med information om byggnadsminnena kommer också att handla om att utveckla presentationen på Länsstyrelsens egen hemsida samt på Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

1. Bakgrund

Östergötland hade 129 byggnadsminnen 2010. Detta är anläggningar som på grund av sitt särskilt höga kulturhistoriska värde skyddas enligt kulturminneslagens tredje kapitel. Byggnadsminnena ska bevaras utifrån individuellt utformade skyddsbestämmelser som framställs i ett beslut från Länsstyrelsen. Möjligheten att skydda kulturhistoriskt och konstnärligt värdefulla byggnader gavs först i en förordning från 1920. Beslut om byggnadsminnesförklaring handlades av Riksantikvarieämbetet fram till 1976 då uppgiften togs över av Länsstyrelsen. Ansvaret för vård och underhåll av byggnaderna ligger hos ägarna själva.

I Länsstyrelsens uppdrag ingår att utöva tillsyn över de enskilda byggnadsminnen, att byggnaderna sköts och vårdas på ett långsiktigt hållbart sätt och att hänsyn tas till de speciella förutsättningarna för varje byggnad och bebyggelsemiljö. Länsstyrelsen ansvarar för att ge tillstånd till mer omfattande åtgärder såsom restaureringar och eventuella ändringar av ett byggnadsminne. En annan del av Länsstyrelsens arbete är att fördela statliga bidrag för vård- och informationsinsatser rörande den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

Under våren och sommaren 2010 gjordes en genomgång av Länsstyrelsens byggnadsminnesarkiv. Detta har skett som en del av det fyraåriga projektet *Östergötlands byggnadsminnen* som syftar till att främja byggnadsminnena som ett levande kulturarv. Arkivet innehåller dels ärenden rörande olika åtgärder på byggnadsminnena genom åren och dels annan dokumentation, som t.ex. bilder, kartor och tidningsurklipp. Det samlade materialet hos Länsstyrelsen är ett bra stöd i uppdraget att stödja vården av de skyddade byggnaderna. Genomgången av arkivet visade samtidigt på ett behov av att öka Länsstyrelsens kännedom om byggnadsminnena. Under 2010 har även en satsning på planerad tillsyn av byggnadsminnena påbörjats. Detta arbete förutsätter ett samlat underlag och goda kunskaper om läget för byggnadsminnena.

2. Syfte

Som en fortsättning av arbetet med att strukturera byggnadsminnesarkivet har under hösten 2010 en översiktlig lägesammanställning för länets byggnadsminnen tagits fram. Syftet har varit att skapa en överblick på nuläget för dessa objekt för att kunna urskilja de mest angelägna behoven.

Det som främst tagits upp i genomgången är byggnadsminnernas skyddsbestämmelser och avgränsningar i form av skyddsområde. För att byggnadsminnena på ett säkert sätt ska tryggas för framtiden krävs att lagskyddet är relevant och verkningsfullt. Här spelar också motivering av byggnadernas värde stor roll. Översynen omfattar därför även den del av beslutstexterna som innehåller historik, beskrivning och motivering av byggnadsminnesförklaringen.

Förutom skyddsbestämmelserna och de gällande byggnadsminnesbesluten har sammanställningen berört ägarna till byggnadsminnena. Ett uppdaterat register på dem har tagits fram. Fastighetsägarnas inställning till och kunskap om byggnadsminnena är avgörande för att de ska bevaras på ett långsiktigt sätt. Aktuella kontaktuppgifter gör det möjligt för Länsstyrelsen att upprätthålla en bra dialog och att sprida information.

En uppskattad bedömning har också gjorts av byggnadsminnenas tillgänglighet och av behovet av tillsyn. Sammanställningen utgör ett underlag för det fortsatta tillsynsarbetet och för insatser med att öka tillgängligheten till byggnadsminnena.

En del av projektet har varit att undersöka förutsättningarna för att lagra och tillgängliggöra information om byggnadsminnena med hjälp av digitala lösningar. Här har målsättningen dels varit att underlätta Länsstyrelsens handläggning och dels att tillgängliggöra den information som riktas till allmänheten.

3. Metod

Samtliga länets byggnadsminnen har gått igenom vad gäller de befintliga skyddsbestämmelserna. Analysen av skyddsbestämmelserna har skett i diskussionsform inom Länsstyrelsens projektgrupp. Genomgången av beslutstexternas innehåll har utgått från en liknande undersökning gjord av Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

I projektgruppen har också en bedömning av tillgänglighet och behov av tillsyn gjorts. Vi har utgått från den kunskap som funnits internt på Länsstyrelsen och från uppgifter som kunnat inhämtas genom kontakt med Östergötlands länsmuseum, kommunerna och i vissa fall med berörda byggnadsminnesägare. Av resursskäl har lägessammanställningen inte grundat sig på en tillsyn på plats. Frågorna har besvarats på ett mer övergripande plan och inte gått in på detaljnivå, t.ex. vad gäller vårdbehov hos enskilda byggnader.

Det uppdaterade adressregistret med byggnadsminnenas ägare har tagits fram med hjälp av fastighetsregistret och ibland genom personliga kontakter med berörda personer. Det är ofta bra att förutom uppgift om lagfaren ägare även kunna nå förvaltare, verksamhetsansvariga m.fl. som inte framgår av fastighetsregistret.

Frågan om hur intern och extern information om byggnadsminnena kan hanteras digitalt har undersökts genom kontakter med länsstyrelserna i andra län och genom dialog med Riksantikvarieämbetet.

4. Resultat

Byggnadsminnesbesluten

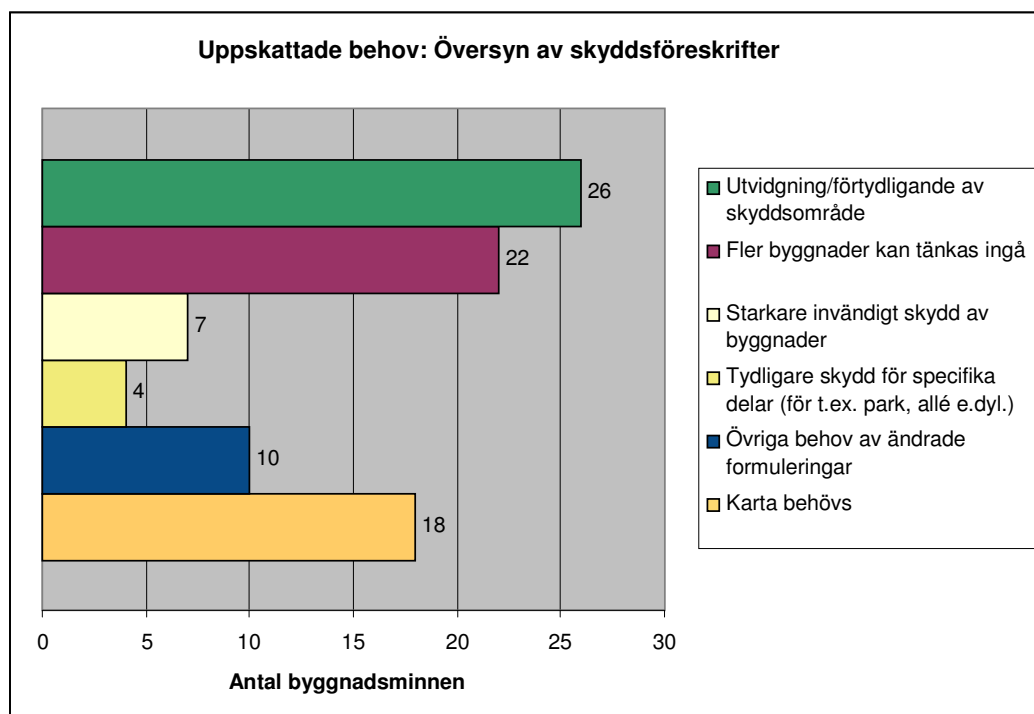
De äldsta nu gällande byggnadsminnesförklaringarna gjordes av Riksantikvarieämbetet på 1960-talet. Uppdraget att besluta om nya byggnadsminnen togs över av Länsstyrelsen 1976. De äldsta besluten innehåller för det mesta en kort redogörelse av ärendet samt en uppräkningslista av de skyddsföreskrifter som fastslås. Med tiden har byggnadsminnesbesluten utvecklats för att vara ett bättre och tydligare stöd både för ägaren och för myndighetens handläggning. Dessa beslut kan innehålla en beskrivning som karaktäriserar byggnadsminnet, en historik över objektet och en text som ger en värdering eller motivering till byggnadsminnesförklaringen.

Byggnadsminnesbeslutet är det viktigaste dokumentet vid hantering av byggnadsminnesärenden. Helst ska det vara utformat så att ägare och förvaltare enkelt kan utläsa vilka kulturhistoriska värden som byggnaderna besitter. Det är också viktigt att beslutet tydligt redovisar vilka delar som omfattas av skyddet och vilka åtgärder som kräver tillstånd. Vi har gjort en översiktlig genomgång av beslutstexterna för byggnadsminnena i länet för att kartlägga vilka brister som finns i besluten.

Skyddsbestämmelserna

Vad gäller själva skyddsbestämmelserna har vi noterat beslut där det finns en oklarhet i skyddets utsträckning. Många äldre beslut saknar en formell karta som utvisar vilket område som ingår i byggnadsminnesförklaringen. Vi har också gjort en bedömning av relevansen i det befintliga skyddet. Exempel på detta kan vara anläggningar som innehåller flera byggnader av stort kulturhistoriskt värde, men där endast vissa har ett egentligt skydd i byggnadsminnesförklaringen. Det finns även byggnadsminnen som enbart har ett utvändigt skydd men där det vore önskvärt att även skydda en välbevarad interiör. Vissa byggnadsminnen har parkanläggningar eller andra delar som bara har ett allmänt skydd i beslutet. En möjlig förbättring är att ge dessa ett mer uttryckligt skydd. Detta kan innebära att de ska bevaras och skötas med hänsyn till byggnadsminnets karaktär och inte får förvanskas.

Vissa beslutsformuleringar är skrivna utifrån förutsättningar som idag har ändrats. Ibland heter det att en byggnad helt enkelt ”inte får förändras”. En sådan formulering kan innebära att insatser som faktiskt skulle stärka det kulturhistoriska värdet, t.ex. genom att man återställer ett mer ursprungligt utseende, kan hindras med hänvisning till skyddsbestämmelserna. Ett annat exempel på en tveksam beslutsformulering är då ett område ”inte får bebyggas utan samråd med Länsstyrelsen”. Här kan eventuellt en oklarhet uppstå eftersom beslutet inte tydligt tar ställning för eller emot ytterligare bebyggelse. Samtidigt finns det sannolikt skäl till att beslutet fått denna mer öppna utformning. Detta ställer högre krav på en bra dialog ifall frågan om nybebyggelse blir aktuell.

Figur 1 Källa: Lst BM-sammanställning 2010

Sammanlagt har 43 av länets 129 byggnadsminnen bedömts vara i behov av översyn vad gäller skyddsbestämmelserna. Den största kategorin är byggnadsminnen vars skyddsområde skulle behöva utökas alternativt behöver förtydligas. Detta gäller 26 anläggningar. I några av fallen skulle en utvidgning kunna innebära att ytterligare byggnader inkluderades i skyddet. Totalt har det för 22 byggnadsminnen noterats att inkluderande av ytterligare byggnader behöver aktualiseras. Det gäller dels byggnader som idag finns utanför byggnadsminnesområdet, dels sådana som ingår i området men som saknar skydd i beslutet.

Ett mindre antal byggnadsminnen har uppmärksamrats med tanke på kända brister i det invändiga skyddet. Sannolikt skulle fler objekt med behov av utökat interiört skydd framkomma om en ordentlig inventering gjordes. Samma sak gäller de byggnadsminnen där skyddet ansetts bristfälligt på andra specifika punkter. De fall som tagits med i sammanställningen är sådana där Länsstyrelsen är medveten om behovet och gärna skulle se en förbättring av skyddet.

Tio beslut anses vara i behov av översyn avseende formuleringar i texten. Det kan handla om att beslutets mening behöver förtydligas på ett språkligt sätt. Det kan också innebära att ett klargörande borde läggas till om vilka byggnader som omfattas av skyddet. 18 byggnadsminnen saknar en karta som utvisar skyddsområdet. I vissa fall behöver det ingående området klargöras då man i beslutet inte angivit någon gräns för detta. I andra fall är t.ex. en viss fastighet byggnadsminnesförklarad och en karta behöver tas fram endast för att bekräfta och förtydliga detta område.

Alla förslag på revidering av skyddsföreskrifterna har inte samma höga prioritet. Det är viktigare att alla byggnadsminnesbeslut kompletteras med en karta än att på detaljnivå förbättra formuleringar i beslutstexten. Den aktuella situationen för respektive byggnadsminne avgör hur angelägen en översyn av skyddet är. Där det finns större risk för förändringar som kan skada de kulturhistoriska värdena finns det skäl att se över det formella skyddet för en anläggning.

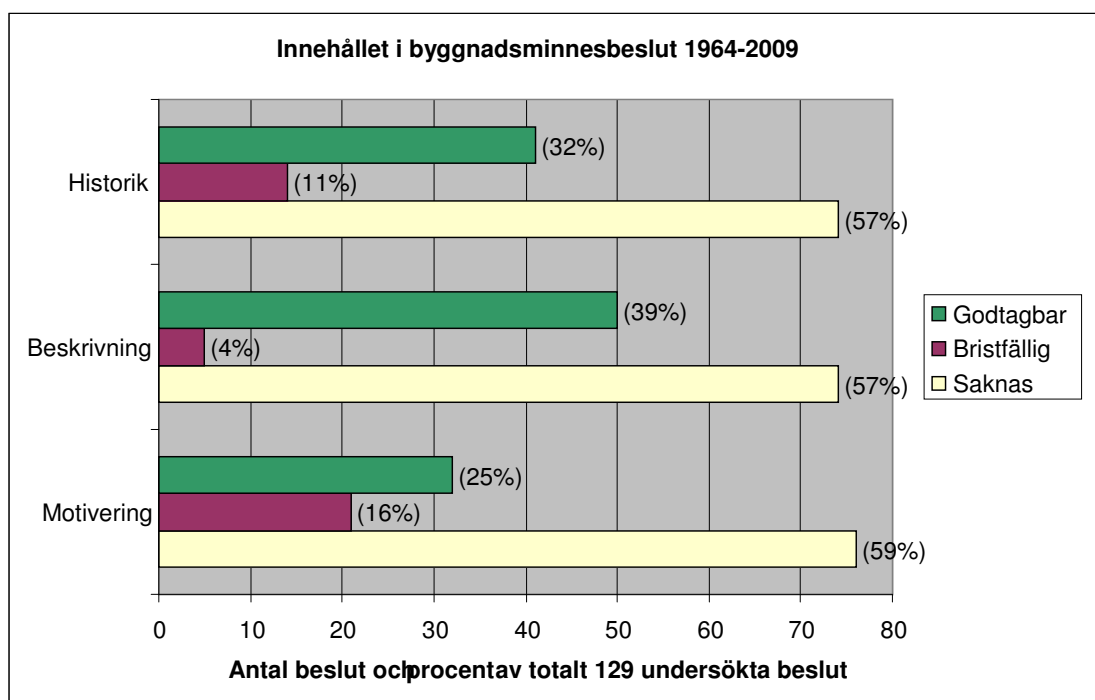
Kommentar

Länsstyrelsens fortsatta arbete med förbättring av byggnadsminnenas skyddsföreskrifter kommer att inriktas på de anläggningar där en oklarhet råder i vilket skydd som gäller. I andra hand kommer en satsning göras på att utvidga skyddet på de byggnadsminnen där detta bedöms som angeläget. Främst kommer detta att gälla de anläggningar där frågan redan är väckt om byggnadsminnesförklaring av byggnader utanför nuvarande skyddade områden.

Historik, beskrivning och motivering

En genomgång har gjorts av de texter i besluten som vid sidan om själva lagskyddet presenterar objektet och motiverar byggnadsminnesförklaringen. Vi har utgått från den undersökning av byggnadsminnesbesluten som gjorts av Länsstyrelsen i Västra Götalands län och använt samma indelning av beslutens innehåll.¹ De tre punkterna historik, beskrivning och motivering har bedömts utifrån hur utförlig texten i beslutet är. Texterna har klassats som godtagbara eller bristfälliga.

- **Historiktexten** har bedömts som godtagbar om byggnadshistoriken redovisas och sätter byggnadsminnet i ett historiskt sammanhang.
- **Beskrivningen** har bedömts som godtagbar om den ger en bild av byggnadsminnets karaktär.
- **Motiveringen** eller värderingen har bedömts som godtagbar om det framgår vad som motiverar byggnadsminnesförklaringen.
- **Bristfälliga texter** innehåller knappa uppgifter, men inte tillräckliga för att få kännedom om byggnadsminnet.

Figur 2. Källa: Länsstyrelsens byggnadsminnesarkiv

¹ Byggnadsminnen i Västra Götalands län: Tillsyn, uppföljning, tillgänglighet och information, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2009:71, s 67f

Godtagbara historiktexter finns i en tredjedel av byggnadsminnesbesluten och saknas helt drygt i hälften av dem. En godtagbar beskrivning finns för något fler byggnadsminnen (ca 40 procent). Att beskrivning saknas helt är lika vanligt som att historik saknas. Den största bristen finns när det gäller motiveringstexter. Bara i en fjärdedel av besluten har den bedömts som godtagbar. Bristfälliga motiveringar finns i 16 procent av besluten och i mer än hälften saknas helt någon riktig motivering.

När det gäller motivering av byggnadsminnesförklaringen och beskrivning av det kulturhistoriska värdet har den genomgående standardformuleringen varit att byggnaden ”bevarar egenarten hos en gången tids byggnadsskick och med hänsyn härtill är att anse såsom synnerligen märklig”. I de fall någon mer individuell karaktärisering inte funnits har motiveringar av detta slag inte räknats som godtagbara.

Variationen i beslutens utformning har haft en tydlig utveckling över tid. Så gott som alla beslut tillkomna före 1985 saknar såväl historik som beskrivning och motivering. Beroende på vilken handläggare som varit verksam ser besluten under 1980- och 1990-talen lite olika ut. Ju senare de tillkommit desto utförligare är innehållet. Efter 1990 finns generellt sett alltid en godtagbar historik och beskrivning samt för det mesta en bra motivering till byggnadsminnesförklaringen. En grupp av byggnadsminnen som har mindre utförliga beslutstexter är de som p.g.a. ägarbyte övergått från att vara statliga byggnadsminnen till enskilda byggnadsminnen. Anledningen är oftast att de objekt som byggnadsminnesförklarats i vanlig ordning varit föremål för en mer omfattande utredning som ligger till grund för beslutet.

Kommentar

En sak som bör nämnas i sammanhanget är att det vid sidan av själva byggnadsminnesbeslutet ibland finns en särskild promemoria. I denna text finns många gånger en mer utförlig byggnadsbeskrivning, historik och kulturhistorisk bedömning. Detta betyder att ett skrivet underlag finns för flera av de byggnadsminnesbeslut som i sig bedömts som bristfälliga. Till andra byggnadsminnen finns också separat material av andra slag som gör att dokumentationsläget inte är så dåligt som sammanställningen kan antyda. Samtidigt är det själva beslutsdokumentet som ligger till grund för det formella skyddet. Ofta är också beslutet det enda dokument som byggnadsminnesägaren har tillgång till. Därför finns det ändå anledning att uppmärksamma de brister som finns i själva beslutsexterna.

Nya Slottet Bjärka Säby, Linköpings kommun

Ellen Keys Strand, Ödeshögs kommun

Byggnadsminnesägarna

Länsstyrelsens sammanställning visar att variationen i ägarförhållanden är stor. Här återfinns allt från större fastighetsbolag till privatpersoner och små föreningar. En stor del av länets 129 byggnadsminnen, 41 stycken, ägs av privatpersoner. Det handlar många gånger om byggnader som används som bostäder. Sex av länets 13 kommuner äger minst något byggnadsminne. Totalt ägs 27 byggnadsminnen av kommunerna inklusive de kommunägda fastighetsbolagen. Andra bolag av varierande slag äger 32 byggnadsminnen. Här finns både stora och små bostadsbolag, mindre enskilda bolag och företag representerade. 23 byggnadsminnen ägs av föreningar, stiftelser eller församlingar. Ytterligare sex stycken ägs av Svenska kyrkan, antingen genom Linköpings stift eller genom någon kyrklig samfällighet.

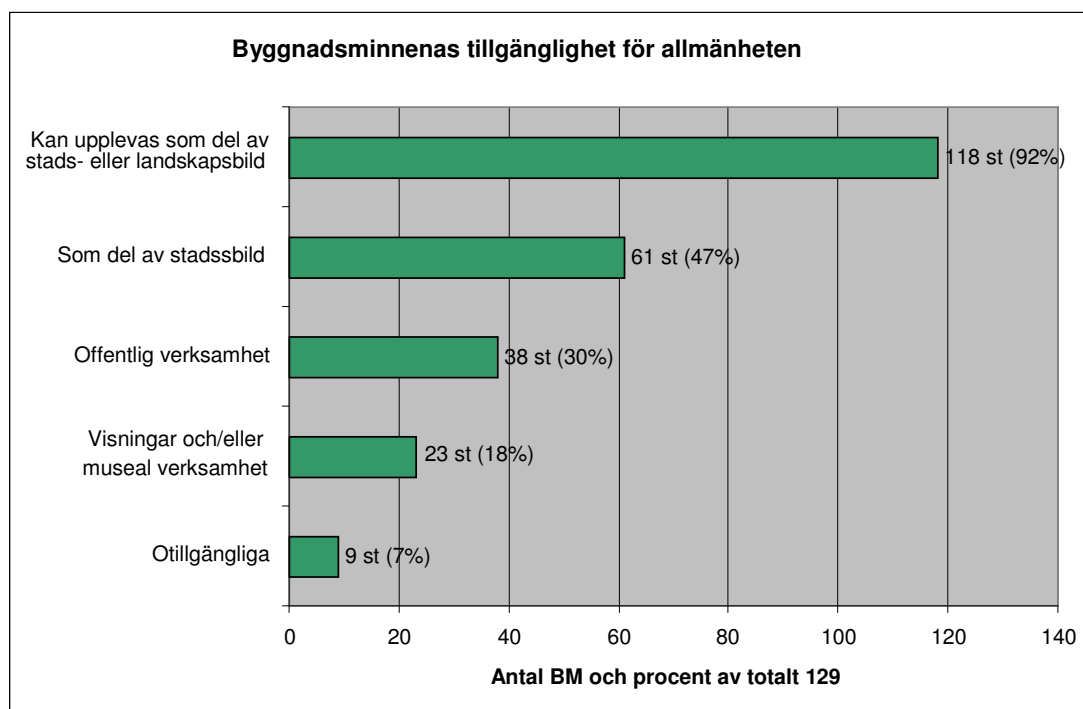
Den förteckning som upprättats över byggnadsminnenas ägare visar också vilka som använder och förvaltar byggnaderna. Förutom att ha tillgång till aktuella kontaktuppgifter i samband med ärenden som kan dyka upp är förteckningen användbar t.ex. för att göra utskick med information till byggnadsminnesägarna.

Tillgänglighet

Byggnadsminnena har mycket att berätta om den tid då de tillkommit och de människor som levt och verkat på platsen. Genom att se och uppleva byggnaderna och deras miljö kan vi ta del av deras historiska sammanhang. Byggnadsminnena är viktiga kunskapsförmedlare och har ofta ett stort miljöskapande värde.

Byggnadsminnenas tillgänglighet varierar. En del är privata bostäder medan andra är öppna för allmänheten. Beroende på det geografiska läget kan det vara svårt för en besökare att uppleva vissa byggnadsminnen. Andra tillgängliggörs genom guidade visningar, arrangemang och aktiviteter som på ett särskilt sätt lyfter fram byggnadernas historia.

För att ge en överblick på tillgängligheten hos länets byggnadsminnen har en sammanställning gjorts utifrån några olika aspekter.

Figur 3 Källa: Lst BM-sammanställning 2010. Kommentar: Samma objekt kan ingå i flera grupper.

En stor del av byggnadsminnena, 118 stycken, kan upplevas antingen som en del av stadsbilden i en ort eller som en del av landskapet på annat sätt. Till dessa byggnadsminnen har också inräknats sådana som inte har ett direkt exponerat läge, men som ändå kan ses och upplevas av besökare på platsen. T.ex. finns ett stort antal herrgårdsanläggningar som ligger inom sådant avstånd från allmänna vägar att de kan ses av den som är intresserad.

Knappt hälften av byggnadsminnena, 61 stycken, är belägna inom stadsmiljö. Dessa är normalt väl synliga och visuellt tillgängliga för många människor som en del av stadsbilden. Hit hör bl.a. flera byggnadsminnesförklarade rådhus, äldre stadsgårdar, borgarbostäder m.m. Ett lite ovanligt byggnadsminne utgörs av lindalléerna Norra, Södra och Östra promenaderna som omger det centrala Norrköping.

En relativt stor andel av byggnadsminnena är tillgängliga genom någon form av offentlig funktion. Det gäller 39 anläggningar i länet. En del används i det syfte de byggts för, som t.ex. centralstation, teater och Folkets Hus. Flera byggnadsminnesförklarade skolbyggnader och gymnastikhus har också kvar sin ursprungliga funktion. Andra har fått en ny användning som gjort dem tillgängliga för besökare. Exempelvis används det gamla hospitalet i Vadstena idag som folkhögskola. I flera byggnadsminnen bedrivs konferens- eller vandrarhemsverksamhet.

Museal verksamhet, guidade visningar eller andra aktiviteter med syfte att sätta byggnaden i ett historiskt sammanhang förekommer vid 23 byggnadsminnen. Vissa byggnadsminnen är öppna mer eller mindre året runt och andra under begränsad säsong. Flera byggnader visas enligt överenskommelse för den som är intresserad. I Östergötland ägs eller förvaltas ett tiotal byggnadsminnen av hembygdsföreningar. Ofta bedriver dessa publik verksamhet i anslutning till byggnaderna.

Östergötlands länsmuseum ordnar visningar av bl.a. Onkel Adamsgården i Linköping och ansvarar för den museala och publika verksamheten på Löfstad slott, Norrköpings kommun, och dubbelgården Smedstorp, Ydre kommun.

Vid byggnadsminnen som Häfla hammarsmedja, Finspångs kommun, och Råås kvarn Ydre kommun, görs historien levande genom att de tekniska funktionerna demonstreras för besökare. Två platser som fungerar som museer med personhistorisk anknytning är Ellen Keys Strand Ödeshögs kommun och Verner von Heidenstams Övralid Motala kommun.

I vår undersökning har tillgänglighetsbegreppet använts i vid bemärkelse. Därför har bara få byggnadsminnen bedömts som otillgängliga. Om man ställer större krav på tillgänglighet skulle många fler anläggningar räknas hit. Sju procent av byggnadsminnena, nio stycken, har uppskattats vara otillgängliga. De flesta av dessa är privatägda gårdar. Ett undantag är den byggnadsminnesförklarade huvudbyggnaden vid Norrköpings kriminalvårdsanstalt från 1790. Eftersom kriminalvårdsanstalten fortfarande är i bruk som fängelse är denna byggnad svårtillgänglig för de flesta besökare.

När det gäller information om byggnadsminnena finns flera sätt att tillgängliggöra dem för allmänheten. En del byggnadsminnen har informationsskyltar av olika slag. Det kan vara enklare skyltar som bara presenterar byggnadsår och arkitekt eller mer påkostade skyltar med historik och illustrationer. Byggnadsminnena kan vara märkta med en särskild järnplakett. Någon heltäckande undersökning av detta har inte gjorts, men enligt de uppgifter som Länsstyrelsen sammanställt saknas byggnadsminnesplakett på flera byggnadsminnen.

Byggnadsminnenas tillgänglighet handlar inte bara om den fysiska miljön. Ett viktigt sätt att förmedla information om byggnadsminnena är via webben. Många av dem finns presenterade på hemsidor med turistinformation för länet eller på kommunernas hemsidor. En ganska stor del av byggnadsminnena har även en egen hemsida. På Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (BBR) finns uppgifter om alla länets byggnadsminnen. Mängden information på BBR varierar och flera byggnader saknar t.ex. fotografier.

Kommentar

Arbetet med att förbättra byggnadsminnenas tillgänglighet kommer att innebära en utveckling av informationen på Länsstyrelsens hemsida. Även informationen på BBR kommer att kompletteras. Länsstyrelsen planerar att ge ut en bok om byggnadsminnena. Sedan 1984 då en sådan skrift senast publicerades har antalet byggnadsminnen fördubblats. Ytterligare målsättningar är att på sikt låta allmänheten få tillgång till information om byggnadsminnena via mobiltelefon i form av ljud och bild. Det är även viktigt att satsa på den fysiska tillgängligheten för de byggnadsminnesförklarade byggnaderna.

Bedömning av tillsynsbehov

Under genomgången har förutom status på beslutstexter, skyddsbestämmelser och tillgänglighet även övriga uppgifter om byggnadsminnena sammanställts i de fall sådana framkommit. Föresatsen har inte varit att göra en heltäckande översikt vare sig gällande byggnadsstatus och vårdbehov eller planerade åtgärder på byggnadsminnena. De sammanställda uppgifterna är bl.a. tänkta att ligga till grund för Länsstyrelsens

kommande tillsyn av byggnadsminnena. En prioriteringslista har upprättats utifrån denna sammanställning.

Prioriteringen har gjorts utifrån en sammanvägd bedömning av läget med byggnadsminnena. Byggnadsminnen som på sista tiden inte haft någon direkt kontakt med Länsstyrelsen har ibland bedömts som mer angelägna att besöka. Skäl att följa upp statusen på byggnader kan också finnas där man känner till svårigheter med underhållet. Inte minst finns ett behov av tillsynsbesök vid de byggnadsminnen som är aktuella för revidering av skyddsbestämmelserna. I andra fall kan det handla om att planer finns på exploatering eller andra faktorer som kan påverka de skyddade anläggningarna. Kontakt med en byggnadsminnesägare är också motiverad då ett byte av innehavare eller förvaltare skett den senaste tiden. Här kan det vara viktigt att nya ägare får tillgång till den information som behövs angående byggnadsminnets skydd, liksom råd om vård och underhåll av byggnaderna.

Kommentar

Förutom merparten av de byggnadsminnen vars skyddsföreskrifter kan behöva ses över har ytterligare ett tiotal objekt bedömts som mer prioriterade för tillsyn. Typen av byggnadskategori är blandad och de föreslagna byggnadsminnena är ganska utspridda i länet.

IT-frågan

En del av arbetet med Östergötlands byggnadsminnen 2010 har handlat om hur information om objekten kan hanteras digitalt. I ett inledande skede av projektet fanns en tanke om att digitalisera länsstyrelsens byggnadsminnesarkiv. Efter en del undersökningar bedömdes det som ett alltför omständligt arbete att skanna detta material. Däremot gjordes en genomgång av arkivet som fick en mer systematisk struktur. Samtidigt gjordes en digital företeckning över handlingarna.

Behovet av att lagra och hantera uppgifter om byggnadsminnena digitalt innehåller flera aspekter. Dels handlar det om att tillhandahålla relevant information för aktörer utanför Länsstyrelsen och dels om Länsstyrelsens egen hantering av byggnadsminnesdata. Den utåtriktade informationens målgrupp består av allmänheten i stort. Samtidigt kan särskilda behov finnas hos byggnadsminnesägare, kommunernas planerare och hos konsulter inom byggnadsvård och arkitektur.

Idag presenteras byggnadsminnena på Bebyggelseregistret (BBR) som tillhandahålls av Riksantikvarieämbetet. Här finns grundläggande information om anläggningarna och de byggnader som ingår. En stor fördel är att också själva byggnadsminnesbesluten är tillgängliga via BBR. Många av objekten i registret behöver kompletteras med ytterligare information, såsom bildmaterial och byggnadsbeskrivningar. Denna uppgift kommer Länsstyrelsen i mån av resurser att arbeta vidare med i samarbete med Riksantikvarieämbetet. För närvarande pågår ett utvecklingsarbete som ska förbättra prestanda och göra BBR mer användarvänligt.

När det gäller Länsstyrelsens eget behov av ett IT-stöd i byggnadsminneshandläggningen har vi sett behov av olika slag. Förutom att hantera grundläggande uppgifter om byggnadsminnena finns ett önskemål om enkelt kunna spara och få tillgång till ytterligare aktuella data med anknytning till Länsstyrelsens handläggning. Flera alternativa lösningar kan tänkas för att tillgodose behoven. Frågan har diskuterats med ett antal länsstyrelser i landet och man kan se fördelar med att söka

få till stånd en nationellt samordnad lösning. Samtidigt är det tydligt att situationen ser olika ut i olika län och behovet uppfattas inte på samma sätt överallt. Inte minst varierar antalet byggnadsminnen kraftigt. I länen med stort antal skyddade byggnader uppfattar man ett större behov av någon slags IT-stöd för byggnadsminnesärenden. Kanske de flesta länsstyrelser idag arbetar med byggnadsminnena på ett sätt som inte kräver några nya verktyg för ärendehantering.²

Under det större tillsynsprojekt som genomfördes av Länsstyrelsen i Västra Götalands län användes en Accessdatabas för att sammanställa uppgifter om byggnadsminnena och dokumentera tillsynsbesöken. Denna har sedan utnyttjats för samma ändamål av Länsstyrelsen i Jönköping. Länsstyrelsen Östergötland har fått tillgång till en kopia av databasen och importerat data om Östergötlands byggnadsminnen. Avsikten är att fortsätta använda denna databas för att sammanställa tillsynsuppgifter på ett samlat sätt. En fördel med tillsynsdatabasen är att en rapport kan skrivas ut för varje tillsynsbesök.

Under 2011 kommer det nya diariesystemet Platina att införas för kulturmiljöverksamheten på samtliga länsstyrelser. Detta system kommer att innehålla en del nya möjligheter. Inom andra verksamhetsområden där Platina redan är i bruk har man utnyttjat funktionen att till diariesystemet koppla register (exempelvis över stiftelser). Rent tekniskt borde det inte vara omöjligt att på ett liknande sätt ansluta t.ex. BBR till Platina för att på så sätt få tillgång till uppgifter om byggnadsminnena direkt i ärendehantering. Frågan om en sådan lösning verkligen svarar mot de konkreta behoven bland länsstyrelserna kan behöva diskuteras vidare inom de olika länsgrupperna.

² Frågeställningen behandlas i rapporten från Länsstyrelsen i Västra Götaland: *Byggnadsminnen i Västra Götalands län: Tillsyn, uppföljning, tillgänglighet och information*, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Rapport 2009:71, s 82ff

5. Slutsatser och reflektioner

En ganska stor andel av byggnadsminnesbesluten skulle behöva ses över. I nuläget finns knappa resurser till detta inom ramen för Länsstyrelsens ordinarie verksamheten. Det kommer därför att vara nödvändigt att prioritera de byggnadsminnen med allvarligast brister i skyddsföreskrifterna. I arbetet med att utforma nya beslut är det viktigt att samråd sker med berörda fastighetsägare och även med andra aktörer såsom kommun och länsmuseum.

Förutom de behov som framkommit i denna undersökning finns ytterligare frågor som borde utredas. Många byggnadsminnen har välbevarad äldre inredning som saknar skydd. Mer exakt vilka byggnader detta gäller behöver kartläggas. På samma sätt behöver en översyn göras av vilka byggnader som formellt sett är invändigt skyddade, men där så omfattande förändringar skett att skyddet är omotiverat. En annan fråga som delvis berörts är vilket skydd länets byggnadsminnen har i gällande detaljplaner. Här skulle en mer heltäckande genomgång behövas för att se hur förhållandet detaljplan/byggnadsminnesskydd ser ut.

Sammanställningen av kontaktuppgifter till byggnadsminnenas ägare är en förutsättning för att rikta information av olika slag till dessa. Förslagsvis skulle utskick åtminstone en gång per år kunna göras med information om t.ex. möjligheter till bidrag och om tillståndspliktiga åtgärder. En annan form av kontakt med fastighetsägarna som diskuterats är att arrangera en dag med byggnadsminnen som tema. Detta är dock något som kräver mer arbete och planering.

Arbetet med att förbättra byggnadsminnenas tillgänglighet kommer att fortsätta under projektets kommande år. Informationen på Länsstyrelsens hemsida liksom på Bebyggelseregistret kommer att kompletteras och vidareutvecklas. Avsikten är också att under 2012 ta fram en ny bok om de byggnadsminnesförklarade miljöerna. En viktig grund för det fortsatta arbetet med tillgängliggörande av byggnadsminnena är ett förbättrat dokumentationsmaterial. För vissa byggnadsminnen finns brister i dokumentationen som behöver åtgärdas. Detta kommer att vara en del av projektet under 2011.

Länsstyrelsen har under 2010 påbörjat en satsning på tillsyn av byggnadsminnena. Den sammanställning som nu gjorts med uppskattning av status och behov kommer att ligga till grund för prioriteringar i det fortsatta tillsynsarbetet.

Frågan om ett IT-stöd i handläggningen av byggnadsminnesärendena har i detta sammanhang berörts ganska översiktligt. I nuläget kommer den tillsynsdatas som tagits fram av Länsstyrelsen i Västra Götaland att användas. Samtidigt inväntar vi övergången till Platina och följer det utvecklingsarbete som sker med Bebyggelseregistret

Bilaga: Förteckning över Östergötlands byggnadsminnen 2010

Namn	Fastighetsbeteckning	Socken	Byggnadsminnes-förklaring
Boxholms kommun			
Björnön (Torpet Björnön, Ugglebo)	Ramfall 1:12	Malexanders socken	1977-06-17
Liljeholmens herrgård	Liljeholmen 1:5	Blåviks socken	1975-08-18
Stjärnesands gård	Stjärnesand 1:2	Malexanders socken	1980-02-29
Finspångs kommun			
Finspångs slott	Norrmalm 1:4 m.fl.	Finspång	1965-01-27
Häfla hammarsmedja	Hävla 3:2	Skedevi socken	1990-08-31
Lugnet	Östermalm 1:8	Finspång	1965-03-12
Risinge gamla prästgård	Risinge 1:7	Risinge socken	1977-12-16
Selesjö herrgård	Selesjö 1:6	Skedevi socken	1983-08-26
Sonstorps herrgård	Sonstorp 3:1	Hällestads socken	1977-06-17
Vita huset	Regna 3:12	Regna socken	1985-03-01
Kinda kommun			
Ramshults loftbod	Ramshult 1:1	Kisa	1983-12-16
Linköpings kommun			
Abboten 1 (Hemslöjdsgården)	Abotten 1	Linköping	1994-08-26
Absalon 1 (Stenhuset "Klostret")	Absalon 1	Linköping	1935-01-25, 2000-01-01
Anemonen 1 och 2	Anemonen 1 och 2	Linköping	1980-04-25
Askeby gästgivaregård	Askeby Östergård 1:1	Askeby socken	2009-06-23
Biskopsgården	Aposteln 2	Linköping	1935-01-25, 2001-01-01
Bjärka Säby, Nya slottet	Bjärka Säby 1:4	Vists socken	1997-12-05
Brokinds herrgård	Brokind 1:44	Vårdnäs socken	1984-08-31
Domkapitelhuset	Aposteln 1	Linköping	1935-01-25, 2001-01-01
Domkyrkosysslomannsgården	Aposteln 3	Linköping	1946-06-17, 2000-01-01
Ekenäs slott	Ekenäs 3:1	Örtomta socken	1974-02-28
Fillinge tingshus	Fillinge 7:1	Bankekinds socken	1965-09-21

Flistad brunn	Norra Lund 3:2	Flistads socken	1979-11-26
Grävstens säteri	Grävsten 5:1, 6:1	Bankekinds socken	1972-11-06
Gymnastikhuset	Atleten 1	Linköping	1979-08-31
Lambohovs säteri	Lambohov 2:20 m.fl.	Slaka socken	1967-01-16
Linköpings Centralstation	Vasastaden 1:6	Linköping	1986-08-21, 2001-01-01
Ljungs slott	Ljung 1:6	Ljungs socken	1989-09-29
Lärarhögskolan	Adjunkten 1	Linköping	1994-09-15, 1996-09-20
Malmslätts stationshus	Kärna Bandel 1:3	Malmslätt	1986-08-21, 2001-01-01
Onkel Adamsgården	Adam 16	Linköping	1984-01-27
Röda magasinet	Smedstad 1:23	Linköping	1935-01-15, 1997-11-10
Stavsätters herrgård	Stafsäter 1:1 m.fl.	Vists socken	1984-08-31
Stenhusgården	Eolus 1	Linköping	1971-12-29
Sturefors slott	Sturefors 1:4	Vists socken	1976-06-24
Östergötlands länsmuseum	Akademien 1	Linköping	1985-01-25
Mjölby kommun			
Brödraklostret	Brödraklostret 1	Skänninge	1980-10-03
Härsnäs missionshus	Härsnäs 1:7	Västra Hargs socken	1983-08-26
Nordénska gården	Brödraklostret 12	Skänninge	1969-01-10
Sandbergska gården	Brödraklostret 7	Skänninge	1968-10-10
Sjölinggården	Munken 1	Skänninge	1968-10-10
Skänninge rådhus	Magistraten 2	Skänninge	1968-11-25
Spellinge herrgård	Spellinge 2:18	Västra Hargs socken	1977-12-16
Sörby loge	Mjölby 40:9	Mjölby	1993-02-19
Motala kommun			
Ekebyborna gamla prästgård	Nässja 2:2	Ekebyborna socken	1989-08-25
Gamla Folkets hus	Folkdansen 1	Motala	2007-06-14
Godegårds säteri	Torshyttan 1:16 m.fl.	Godegårds socken	1977-10-07
Johannisbergs herrgård	Johannisberg 1:2	Tjällmo socken	1989-03-17
Medevi brunn	Medevi Brunn 2:1 m.fl.	Västra Ny socken	1966-12-05, 1990-04-27
Olivehults herrgård	Olivehult 10:53	Kristbergs socken	1982-02-26
Ulvåsa slott	Ulvåsa 6:1 m.fl.	Ekebyborna socken	1987-08-28, 2007-06-14

Övralid	Övra Lid 1:1	Västra Ny socken	1980-09-05
Norrköpings kommun			
Abborreberg, Luststället	Lindö 2:38	Norrköping	1982-03-26
Bergsbrogården och Knäppingen	Bergsbron 8	Norrköping	1990-12-07
Bergslagsgården	Bergsbron 7	Norrköping	1978-04-28
Eschelsonska och Waseska husen	Gamla Rådstugan 1	Norrköping	1978-04-28
F. d. Skandinaviska banken	Storgatan 10	Norrköping	1981-09-25
Gamla De Geerskolan	Elementarskolan 2	Norrköping	1990-12-07
Gamla Gymnastikhuset	Klockan 1	Norrköping	1990-12-07
Gamla stadshuset	Vett och Vapen 1	Norrköping	1978-04-28
Gamla Tullhuset	Saltängen 1:2	Norrköping	1978-04-28
Grensholms herrgård	Grensholm 2:1	Vånga socken	1980-06-27
Hedvigs prästgård	Väktaren 1	Norrköping	1985-06-28
Himmelstadlunds herrgård och brunnsmiljö	Himmelstadlund 1:1	Norrköping	1986-03-21
Hofgrens f.d. säteri	Hovgren 1:1	Jonsbergs socken	2009-04-17
Holmentorner	Kvarnholmen 3	Norrköping	1990-12-07
Hörsalen	Landskyrkan 4	Norrköping	1978-04-28
Jonsbergs herrgård	Jonsberg 2:1	Jonsbergs socken	1980-06-27
Kriminalvårdsanstalten	Drag 1	Norrköping	1935-01-25, 1997-11-03
Kåreholms herrgård	Kåreholm 3:1	Rönö socken	1983-12-16
Linghallen	Getängen 1	Norrköping	1990-12-07
Lithografen	Flöjten 1	Norrköping	1997-01-31
Lövstad slott	Lövstad 2:1	Kimstad socken	1983-12-16
Marieborgs herrgård	Slottshagen 2:2	Östra Eneby socken	1971-11-16
Mauritzbergs herrgård	Mauritsberg 2:22	Östra Husby socken	1980-10-03
Norrköpings centralstation	Butängen 2:1	Norrköping	1986-08-21, 2001-01-01
Norrköpings rådhus	Rådstugan 13 m.fl.	Norrköping	1990-12-07
Promenaderna, Norra, Östra och Södra, med lindalléerna	Marielund 1:1 m.fl.	Norrköping	1994-12-02
Ribblingsholms herrgård	Ribblingsholm 1:1 m.fl.	Kullerstads socken	1984-12-14
Ringborgska huset	Enväldet 5	Norrköping	1978-04-28
Rodga herrgård	Rodga 1:6	Simonstorps socken	1978-10-27
Skoga	Stenkullen 1:2	Kvillinge socken	1991-10-25

Sockermästarens bostad	Vågskålen 8	Norrköping	1971-11-16
St Olofsskolan	Storkyrkan 9 m.fl.	Norrköping	1990-12-07
Stenhuset	Stenhuset 6	Norrköping	1978-04-28
Strykjärnet	Laxholmen 2	Norrköping	1991-04-26
Swartzska huset	Knäppingsborg 7	Norrköping	1990-12-07
Sverre Fehns Nordenvilla	Klockaretorpet 1:4		2001-10-26
Synagogan	Hallen 10	Norrköping	1978-10-02
Teatern	Teatern 1	Norrköping	1990-12-07
Televerkets hus och von Leesen-Ribblingska huset	Kronan 8	Norrköping	1993-06-24, 1993-07-01
Tennishallen	Såpkullen 1:2	Norrköping	2006-11-16
Varvet 1	Varvet 1	Norrköping	1990-12-07
Viskärs fyrplats	Arkö 1:5 och 1:95	Jonsbergs socken	2009-04-17
W-SEX-huset	Renströmmen 7	Norrköping	1994-01-20, 1995-05-15
Söderköpings kommun			
Björkviks herrgård	Björkvik 2:1	Östra Ryds socken	1986-12-05
Blomqvistska huset	Hertigen 2	Söderköping	1981-03-27
Braskens hus	Bispen 7	Söderköping	1990-02-16
Ekenstugan	Ämtevik 1:27	S:t Anna socken	1984-12-14
Engelholms herrgård	Ängelholm 3:1	S:t Anna socken	1976-06-16
Garvaregården	Garvaren 1 m.fl.	Söderköping	1985-09-27
Husby herrgård	Mogata-Husby 3:1 m.fl.	Mogata socken	1983-08-26
Hylinge herrgård	Hylinge 3:1	Västra Husby socken	1988-10-28
Korsnäs prästgård	Sankt Anna Prästgård 1:3	S:t Anna socken	1969-09-22
Kung Johan 3	Kung Johan 3	Söderköping	1989-05-19
Söderköpings rådhus	Rådstugan 1	Söderköping	1988-10-28
Thorönsborgs herrgård	Torönsborg 2:1	S:t Anna socken	1976-02-03
Vadstena kommun			
Acharii-Bergenstråhlska huset	Borgmästaren 8, 11	Vadstena	1976-06-29
Apotek och Museum	Slottsfogden 9	Vadstena	1976-06-29
Biskop Kols källare	Herrestad 5:3	Herrestads socken	1980-02-29
Borghamnsskolan	Västerlösa 1:60	Rogslösa socken	1993-01-28, 1995-05-15
Gamla hospitalet	Maria 3	Vadstena	1989-10-27

Helgeandsgården	Helgeandsgården 4	Vadstena	1988-05-27
Hovs skräddaregård	Hov 10:5	Hovs socken	2009-06-23
Sjögården	Sjögården 11 och 17	Vadstena	1977-12-16
Udd Jönssons hus	Knapen 5	Vadstena	1965-01-27
Vadstena rådhus	Slottsfogden 8	Vadstena	1976-06-29
Valdemarsviks kommun			
Breviksnäs herrgård	Breviksnäs 3:8	Gryts socken	1979-02-23
Fågelviks herrgård	Fågelvik 1:1, 1:2	Tryserums socken	1983-09-30
Kättilö tullhus	Barösund 1:1	Gryts socken	1935-01-25, 1992-08-21
Villa Albacken	Valdemarsvik 4:60	Valdemarsvik	2009-06-23
Ydre kommun			
Råås kvarn	Torpa-Rås 1:3	Torpa socken	1981-03-27
Smedstorps by	Vi-Smedstorp 1:5	Norra Vi socken	1964-09-30
Åtvidabergs kommun			
Bortgården i Falerum	Falerum 1:2	Gårdserums socken	1980-05-30
Grävsätters kuskbostad	Grävsätter 2:18	Hannäs socken	1993-05-06, 1995-05-15
Salvedals gamla skjutshåll	Borkhult 2:79 m.fl.	Yxnerums socken	2009-06-23
Ålundamagasinet	Mellersta Ålunda 5	Åtvidaberg	2007-12-13
Ödeshögs kommun			
Ellen Keys Strand	Ombergs Kronopark 1:2	Västra Tollstads socken	1980-02-29
Stora Broby väderkvarn	Ödeshög Broby 1:13	Västra Tollstads socken	2009-04-17